

VLADIMIR SEVERINSKI:

GOSPODARENJE SJEVERNO-VELEBITSKIM ŠUMAMA U PROŠLOSTI I DANAS

(Povodom dvjestagodišnjice Šumarije Krasno)

Glavni razlog da je Krasno prije dvjesta godina izabrano za sjedište prvog organiziranog čuvanja i gospodarenja šumama u ovim krajevima proizlazi iz geografskog položaja toga mjesta. Krasno leži gotovo centralno s obzirom na šume sjevernog Velebita i dijela Velike Kapele. Konfiguracija terena omogućuje saobraćaj sa tim šumama radi čuvanja i nadzora, dok je transverzala Otočac—Krasno—Jurjevo, sa priključkom za Senj i Jablanac, osigurala ne samo najlakši izvoz drvnih sortimenata iz tih šuma nego i vezu ondašnjih vlasti sa podređenim jedinicama na moru.

Kod razmatranja razvoja šumarstva prije dvjesta godina moramo neprekidno imati pred očima tadašnje političke i privredne prilike, organizaciju vlasti i mukotrpan život našeg naroda u tim krajevima. Te prilike dale su takav pečat gospodarenju šumama da se posljedice toga stanja osjećaju još i danas.

Nakon provale Osmanlija na Balkansko poluostrvo i nestanka nacionalnih država nastala je velika seoba pučanstva, koje je bježalo ispred turskog zuluma. Austrijske vojne vlasti, da bi obranile svoje pokrajine Kranjsku i Štajersku od turskih napada, osnovale su koncem petnaestog, odnosno početkom šesnaestog stoljeća od doseljenog i domaćeg pučanstva vojno-teritorijalnu formaciju nazvanu Vojna krajina, koja se protezala od Jadranskog mora do Rumunjske, obuhvaćajući dio Primorja, Liku, Kordun, Baniju, dio Slavonije, Srijem i Južnu Vojvodinu. Zahvaljujući prirodnoj hrabrosti stanovnika Vojne krajine i strogoj vojničkoj disciplini, austrijski oficiri su uspjeli podići vojsku visokih sposobnosti, koja je stoljećima krvarila za interese habsburške dinastije ne samo protiv Turaka nego povremeno i na ostalim bojištima Europe.

Cjelokupni život u Vojnoj krajini bio je reguliran putem vojnih zapovijedi, obaveze graničara bile su teške, osim ratne službe od 16 do 60 godina starosti postojala je obaveza vojnih vježbi, besplatni rad na izgradnji utvrda i mostova, podvoz i ukonačivanje vojske itd., a kao naknadu za te obaveze imali su graničari među njima pravo na građevno i ogrjevno drvo, te žirenje i pašu u carskim šumama.

Da bi bilo što više vojnika, graničaru nije bilo dopušteno djecu slati na školovanje ili učenje zanata, pa je razumljiv vrlo niski kulturni stepen pučanstva u Vojnoj krajini.

Kultura žitelja često se ogleda baš u odnosu prema šumi, a ako imamo još u vidu veliko siromaštvo, uzrokovano čestim ratovima, onda nam je jasno da su graničari iz nužde palili i krčili šumu, da bi došli do obradivog zemljišta, a vrijedno drvo često potpuno neracionalno trošili.

Organizacija Vojne krajine više se puta mijenjala, no nas zanima najviše organizacija nastala nakon reformi 1746. godine, kada su unutar karlovačkog i varaždinskog generalata formirane regimente, koje su obuhvaćale neke teritorije, a unutar regimenti u pojedinim mjestima bile locirane kompanije. Takva organizacija Vojne krajine ostala je sa manjim promjenama do njezinog rasformiranja sedamdesetih godina prošlog stoljeća, a u njezinom okviru poduzete su prije dvjesto godina prve mjere organiziranog gospodarenja šumama. Za nekakvo čuvanje šume bila je doduše i ranije formirana seoska milicija, a i vojne vlasti su u tom pogledu poduzimale neke korake, no od svega toga nije bilo velike koristi.

Kao i u ostaloj Evropi, tako je i kod nas nastala potreba racionalnog gospodarenja šumama tek onda kada se uvidjelo da bi šume moglo nestati. Uslijed sve veće upotrebe drveta u pojedinim obrtima, u rudarstvu, za paljenje ugljena i dobivanje potaše, u brodogradnji i drugim djelatnostima trošene su velike količine drveta, pa su mnogi ekonomisti ondašnjeg vremena skrenuli pažnju da bi moglo doći do velike nestašice drveta.

Na tu okolnost naročito je upozorio H. C. von Carlowitz 1712. godine u svojem djelu *Sylvicultura oeconomica*, a pisali su o tome i drugi ekonomisti u Francuskoj, Njemačkoj i Italiji.

Rukovođen dakle strahom zbog nestašice drveta, a vjerovatno i nekim drugim razlozima, kao potrebom za većim prihodima u carskoj blagajni iscrpljenoj ratovima, potrebom za hrastovim drvetom za vlastitu ratnu mornaricu i strahom da hrastovina ne dođe u ruke neprijateljskih država, pristupio je Beč donošenju propisa o čuvanju šuma i racionalnom iskorištenju drveta.

Taj pothvat u karlovačkom generalatu, naravno, nije bio usamljen, jer je u to vrijeme Istra već imala šumski red donesen 1732. godine, varaždinski generalat šumski red iz 1737. i 1755. godine, a nekako u isto vrijeme sa karlovačkim generalatom donijela je tršćanska intendencija šumski red za susjedni bakarski dominij. Slične propise kao šumski redovi sadrži i zakon o šumama na kajkavskom narječju, koji je 1769. izdala carica Marija Terezija, a njezine urbarske regulacije iz 1755. godine uređuju odnose između feudalaca i kmetova o pravu drvarenja, zabrani krčenja, odobravanju sječe i naplati šumske štete.

Međutim, prvi zakon o šumama za podunavsku monarhiju donijet je, kao što ćemo kasnije vidjeti, tek 1852. godine.

Carica Marija Terezija svojim rješenjem od 16. I 1762. godine pozvala je tršćansku intendenciju da joj podnese prijedlog o sprečavanju pustošenja šuma, a zabranila je svaki izvoz hrastovine iz zapadnih pokrajina svoje carevine. Daljnjim rješenjem od 5. VI 1762. godine stavila je u zadatak svojim dvorskim vijećima i predstavnicima ostalih zainteresiranih oblasti da rasprave prijedlog tršćanske intendencije. Nakon vijećanja, mnogih prijedloga za poboljšanje stanja šuma i nakon stanovitih zaključaka izdala je carica Marija Terezija odluku prema kojoj treba spriječiti izvoz drveta sposobnog za brodogradnju, da se pristupi osnivanju skladišta i da se drvo otkupljuje od vlasnika po primjernoj cijeni, da se osiguraju sredstva za funkcioniranje

otkupa u drvnim skladištima i da se s tom akcijom najprije počne na području Vojne krajine. Posebno se zadužuje karlovački generalat da sa svojim inženjerima izvrši kartiranje šuma na svom području i poduzme ostale korake zaključene na spomenutom vijećanju. Nadzor nad šumarskim osobljem, koje će šumski red provoditi u život i prijavljivati eventualne prekršitelje, vršit će tršćanska intendencija.

U smislu prednjih vijećanja i zaključaka i navedene odluke izdala je carica Marija Terezija 26. X 1762. godine rješenje tršćanskoj intendenciji u kojem traži prijedlog kako da se to provede u život. Posebno treba intendencija predložiti cijene za otkup drveta u državnim skladištima, a povjerala joj se nadzor nad svim šumama u zapadnim pokrajinama. Nadalje je određeno da se za sve šume sastave nacrti i detaljni opisi, da se postavi šumarsko i čuvarsko osoblje, a budući da će to osoblje biti podređeno spomenutoj intendenciji, poziva se intendencija da za to propiše instrukcije.

Na temelju tih zaduženja karlovački generalat se pobrinuo da njegovi inženjerijski oficiri, pod rukovodstvom majora Pierkera, sastave nacрте i opise šuma za ličku, otočku i dio ogulinske pukovnije. Šume otočke pukovnije podijeljene su u 12 distrikata, a posebno su izlučeni predjeli Podgorje i Senjska Draga.

Kod opisa šuma otočke regimente naročito je podvučena ušćuvanost tih šuma na onom dijelu koji zbog teške konfiguracije terena nije bio pristupačan za eksploataciju. Naprotiv, u predjelima gdje je bio moguć izvoz konstatirana je devastacija, odnosno krajnje neracionalna sječa.

Već u izvještaju postavljeno je pitanje postavljanja »Waldbereitera« i »Forstknechta«, to jest šumara i njima pripadajućih lugara. Imajući u vidu nalog carskog dvora da se osigura što više hrastovine za brodogradnju, to je u izvještaju naročito istaknuto da u »militarskim« šumama ima dovoljno hrastovine za brodogradnju, a osim toga da se naročito odlični jarboli vanredne debljine i veličine nalaze u Konjskoj drazi. Ujedno se spominje hrastovina u četvrtom distriktu, to jest u Kosinju. Isto tako hrastovine ima kod Kutereva, Krasna, u Senjskom bilu i kod Melnica.

No da bi se mogla vršiti sječa i izvoz zrelih stabala, konstatirano je da su postojeći putevi i vlake u tako lošem stanju da ih je potrebno djelomično popraviti, a djelomično sagraditi nove, pri čemu se navode četiri glavna puta za otočke šume, i to prema Stinici, Sv. Jurju, Senju i Povilama. Sastavljač tog izvještaja major Pierker navodi međutim da bi po zamisli »Waldmeistera« Franzonija, trebalo ukupno sagraditi 8 puteva, koji bi prema troškovniku nekog zidarskog palira iz Rijeke, imenom Kollenca, stajali 66.000 forinti. Razmatra se i način gradnje tih puteva, da li ih raditi u vlastitoj režiji, u kom slučaju ne bi bili solidno izvedeni, jer se radi o erarskom novcu, a troškovi bi bili veliki zbog teškog smještaja radnika u predjelima bez živeža i vode. Razmatra se nadalje mogućnost davanja tih radova u zakup, u kom slučaju također ne bi bili dovoljno uredno izvedeni, pa se kao najpovoljnije predlaže da se izgradnja tih puteva povjeri vojnicima graničarima uz cijenu od 10 novčića za jedan kvadratni hvat. Uz to bi se graničarima dao i alat, s time da se graničari skupljaju u veća naselja, radi lakše obrane od razbojnika i radi lakše kontrole zapovjednika kompanija nad graničarima.

Predviđeni putevi bili bi: prvi iz Crnog padeža preko Dušikrave u Rakovicu, drugi iz Gornjeg Kosinja ispod Kozjaka preko Mirova u Stinicu,

treći iz Donjeg Kosinja preko Goljaka, Krasna, Krasanske dulibe i Volarica u Jurjevo, četvrti iz Kutereva do Krasna i dalje u Jurjevo, peti iz Otočca preko Kompolja, Crnog kala i Vratnika u Senj, šesti put bi imala biti vlaka iz Kapele preko Jezerana, Vodoteča, Ritovca i Krivog puta u Senj, sedmi od Male Javornice preko Krmpota i Ledenica u Povile i osmi opet od Male Javornice preko Bijelih stijena, Mošuna, Pletena i Ledenica u Povile.

Izvještaj nadalje razmatra potrebu podizanja skladišta za drvo u pojedinim lukama, pa se preporučuju otvorena skladišta i daju upute za manipulaciju sa drvetom u tim skladištima.

Osim toga podnosilac izvještaja traži mogućnost podizanja daljnjih pilana, jer je potreba za daskama velika, no konstatira da nema nigdje prikladne tekuće vode za pogon, osim u Švici, ali navodi da tu postoji već od ranije nekoliko pila, a u blizini ima malo šume, dok je privoz iz daleka težak.

Posebno se izvještaj osvrće na Podgorje i tvrdi da je taj predjel još prije 80 godina bio pokriven najdebljom i najljepšom šumom, ponajviše hrastovinom, i daje upute kako bi trebalo saditi žir, barem na onim mjestima gdje je voda odnijela zemlju, te upozoruje na štetnost koza.

Taj izvještaj je nastavljen »opisom« šuma, kojemu se prilaže karta s ucrtanim distriktima i putevima.

U opisu svakog distrikta navedeni su predjeli i doline koje on obuhvaća, naznačena su brda kojima je omeđan taj distrikt, nadalje daje se površina u jutrima te po vrstama drveta, broj stabala po jutru i ukupno. U nekim distriktima navedeno je stanje mladika, a za sječivo drveta mogućnost njegove upotrebe. Na koncu je za cijelu pukovniju dana rekapitulacija postojećeg i sječivog drveta, sa brojem stabala po pojedinim vrstama drveta. Vidi-mo iz toga da je ta prva inventarizacija naših šuma izvršena brojanjem stabala, jer kubna mjera u šumarstvu nije u ono vrijeme bila poznata, pa ni za gotove sortimente, a metar je, kao što znamo, uveden tek nakon francuske revolucije.

Redom od juga prema sjeveru bile su ove šume podijeljene u slijedeće distrikte: 1. Ravni padež, koji je približno zapremao današnje područje Mirova, Lubenovca, Šatorine i dijela Štirovače, 2. Srakina duliba je zapremala područje Ledene drage, Apatišana i Rainca, 3. Begovac je obuhvaćao današnju Konjsku dragu i Lisine, 4. Kosinj — šumske predjele oko Gornjeg i Donjeg Kosinja, 5. Kuterevo — predjele oko Kutereva, 6. distrikt Krasno je obuhvaćao današnju — Krasansku dulibu, Nadžak bilo i Jelovac, 7. Zavižan — predjele oko Zavižana i Jezera, 8. Senjsko bilo — Senjsko bilo, Senjsku dulibu, Brušljan i Stubicu, 9. Ritovac — predjele Miškovića, Vučjak i dio brinjske šumarije, 10. Crnac — šumske predjele od Jezerana prema Drežnici, 11. Kulivrat — Jasenovo bilo, Ričičko bilo i Dulibu i 12. Velika duliba je zapremala šumske predjele oko Mošuna i Crnu dragu. Distrikti Mrkopalj, Drežnica, Brezna i Zagorje spadali su u ogulinsku pukovniju, a Senjska draga je posebno izdvojena, jer se u to vrijeme vodio spor između Senja i Vojne krajine oko toga kome pripada Senjska draga.

U navedenih 12 distrikata otočke pukovnije te u Podgorju i Senjskoj drazi nabrojeno je 20 miliona i 600 hiljada stabala, od čega otpada 10 miliona na bukvu, 8,5 miliona na jelu i smreku, a ostalo na javor, hrast, jasen i druge vrste drveta. Od toga je predviđeno za sječju 5,376.000 stabala, od

čega 2,400.000 bukve i 2,610.000 jele i smreke, iz čega možemo zaključiti da ondašnji šumari nisu bili zainteresirani na popravak omjera u korist četinjača.

Nakon što su prikupljeni svi izvještaji i prijedlozi sastala se 11. 16. i 23. februara 1765. godine u Karlovcu mješovita komisija pod predsjedanjem komandanta karlovačkog generalata generala Beka, a prisutni su bili viši oficiri karlovačkog generalata, inženjerski oficiri koji su sudjelovali u inventarizaciji i mapiranju šuma te »Waldmeister« Franzoni. Zadatak te mješovite komisije je bio, kako vidimo iz zapisnika, da predloži na odobrenje šumski red i plan izgradnje putova i vlaka, da namjesti »Waldbereitere« i »Forstknechte« u šumama karlovačkog generalata, da ustanovi taksu za drvo koje se bude dovozilo u komercijal-magazine i da sredi odnose sa Senjom. Taj zadatak je komisiji postavljen od carice Marije Terezije, s tim da u buduće upravu nad šumama karlovačkog generalata vodi general-komanda u Karlovcu, da namješta šumare i lugare, dok će nadzor nad šumama voditi »Waldmeister« Franzoni, radi čega se dodjeljuje karlovačkom generalatu.

Nakon vijećanja doneseni su slijedeći zaključci:

1. O razmjestažu šumara i lugara na temelju prijedloga Franzonija zaključeno je da se od tri primljena šumara postavi jedan u Oštarijama za sve šume ličke pukovnije, jedan da se postavi u Krasnu za šume otočke pukovnije i Drežnicu i jedan u Petrovoj gori za ostale šume ogulinske pukovnije i šume slunjske pukovnije. Prvome šumaru da se dodijele dva strana i šest domaćih lugara, krasanskom šumaru četiri strana i osam domaćih lugara te trećemu jedan strani i četiri domaća lugara. Svakom šumaru određena je godišnja plaća od 450 forinti, a luguaru 120 forinti i stan odnosno stanarina.

2. Franzoni je ujedno sastavio nacrt instrukcija za šumare, nacrt šumskog reda i cjenik drveta na panju, koje navedena komisija predlaže ratnom vijeću na odobrenje.

U instrukcijama za šumare svih c. i kr. militarskih šuma u karlovačkom generalatu, koje imaju 27 članova, u prva četiri člana se šumarima skreće pažnja da savjesno i pošteno obavljaju svoju dužnost, u 5. članu im se zabranjuje bilo kakvo bavljenje trgovinom drveta, u 6. naređuje da se sječa ima vršiti u doba godine, kako je propisano šumskim redom, da se prvenstveno imaju iskoristiti vjetrolomi, suhari i oštećena stabla te da se na sječinama ostavi dovoljno sjemenjaka, u 7. da se opisom i procjenom predviđenog sječiva količina ne smije prekoračiti, u 8, 9. i 10. da se vodi računa o mladiku, 11. član brani šumarima i luguarima prisvajanje površina, 12. stavlja u dužnost sadnju žira i biljaka, 13. član brani izradu šimle i dužice, a naročito špananje, 14. govori o lovu, 15. da se kod izvlačenja ne bi sjekla mlada stabla za podvaljke, 16. član preporučuje da luguar stanuje u šumi, a šumar što bliže šume, 17. da šumar za lugare sastavi dobre instrukcije i ukoliko su nepismeni da im svake nedjelje tako dugo čita dok ih ne zapamte, 18. govori o zapljenama i nedjeljnim izvještajima šumara, 19. o zabrani skitnje po šumama, 20. o otpustu iz službe za nesavjesno vršenje dužnosti, 21. o doznačnici, 22. o prestanku važnosti doznačnice, 23. govori o šumskoj taksu, 24. o popravcima putova, 25. o zabrani primanja mita, 26. o pregledu šuma po izaslaniku generalkomande i 27. član o zabrani udaljavanja šumara iz sjedišta bez pismenog odobrenja general-komande.

U nacrtu šumskog reda, koji ima 34 člana, navedeni su osnovni propisi i načela o čuvanju i iskorištavanju šuma karlovačkog generalata. Po tim postavkama Franzonijev šumski red je sličan ostalim šumskim redovima i kasnijim zakonima, a naročito šumskom redu susjednog bakarskog dominija, što je sasvim razumljivo, jer su protekli iz istog izvora, to jest iz naprijed spomenutih zaključaka dvorskog trgovačkog vijeća 1762. godine. Franzonijev nacrt šumskog reda ima međutim i svojih sasvim specifičnih odredbi, jer je bio namijenjen vojno-krajiškom području, a vodi naročito računa o hrastovini koja je bila predviđena za austrijsku brodogradnju.

U uvodu se napominje da od šuma nema koristi samo državni erar nego i svi graničari i ostali podanici, pa se s obzirom na štetno postupanje sa šumom donosi ovaj šumski red, pridržavanje kojeg se naređuje svima pod prijetnjom najstrože kazne. Pitanje opskrbe ogrjevnim drvetom regulira se članom 1, 2. i 3. s tim da se za ogrjev smiju uzimati samo izvale i ležika, te se samo takav ogrjev smije dovoziti u Senj i Pag, i to samo za vlastitu upotrebu, a nikako za preprodaju. Taj propis vrijedi kako za državne tako i za općinske i graničarske (privatne) šume. Izuzetno prema članu 6. i 12. može se koristiti i stojeće stablo, ali po prethodno obavljenoj doznaci. Doznake se zabranjuju uz tursku granicu i uz more radi ratnih potreba.

Za štednju drveta se zalažu članovi 7. i 8. koji propisuju da se zimi ne smiju spaliti plotovi i da graničari mjesto otvorenih ognjišta sagrađe sebi zatvorene peći. Član 9. i 10. nastoji spriječiti štetnost koza, pa se određuje njihovo uništenje za šest godina, a u šumama ili blizu njih se zabranjuje izgradnja stanova, a ispaša se izuzetno dozvoljava u bukovim šumama prema članu 21. Član 11. nalaže da se opustošene površine opet pošume sadnjom žira, bukvice i biljaka, a oko kuća da se zasadi pitomo i divlje voće te vrbe za dobivanje ogrjeva.

Kako je bukovine bilo u izobilju, a primjena osim za ogrjev neznatna, to se u članu 13. preporučuje odstranjivati bukovinu, gdje je to moguće, a odgajati hrast, smreku, jelu i bor. U članu 14. se zabranjuje paljenje borove pakline, a član 26. isijecanje smrekovih luči, dok »rezerviranu« građu za brodogradnju predviđaju članovi 15. i 16. i to prvenstveno hrast, a zatim brijest, jasen i javor. Zabranjuje se nadalje prema članu 20. sječa mladih stabala za stožine, zatim prema članu 22. sječa brestića, jasičića, javorića i brezića za obruče, a odobrava se pravljenje obruča od bukovih i ljeskovih izdanaka, dok se prevršivanje stabala radi dobivanja »scala-drveta« zabranjuje članom 29.

Da je takav propis bio umjestan i opravdan, dokazuje nam Bogoslav Šulek u knjizi o koristi i gojenju šuma, gdje on sto godina nakon donošenja ovog šumskog reda navodi da se u našoj domovini mogu po šumama naći panjevi 4—6 stopa visoki, te kao primjer navodi karlovačku krajinu i njezine pukovnije: ogulinsku, otočku i ličku, gdje imade panjeva i 12 stopa visokih. Tko ne bi tome vjerovao, upućuje ga na »Štirovaču«, koja zbog visokih panjeva izgleda kao kakvo groblje. Osim toga spominje veliku nemarnost krajišnika pri rušenju stabala u visokom snijegu.

U 23. članu odobrava se sječa samo od studenoga do veljače, a u drugo doba godine samo izuzetno, i to kad mjesec pada. Kod toga se moramo osvrnuti na jedno praznovjerje, koje nije bilo rasprostranjeno samo u našim krajevima nego je bilo poznato i u ostalim zemljama Evrope, pa je dospjelo čak i u propise. I šumski red susjednog bakarskog dominija iz

1767. godine u članu 12. dozvoljava van zimskih mjeseci sječu u mjesecu kolovozu, ali samo kad mjesec pada. Postojalo je u ono vrijeme mišljenje da se u noći sokovi stabla kreću iz debla u lišće, pa da je prema tome deblo oboreno u noći siromašnije sokovima i zato trajnije. Kako je za sječu u noći međutim bila potrebna mjesečina, to se dozvola sječe povezala sa mjesečinom. Drugi su opet bili mišljenja da samo bjelogoricu treba sjeći kod padajućeg mjeseca, a crnogoricu kod rastućeg. Frančišković navodi da se stanovito vjerovanje u utjecaj mjeseca na rast izbojaka sačuvalo u Kastavštini do naših dana. U članu 24. nalaže se šumarskom i lugarskom osoblju da kod doznake za šimlu i dugu doznače cjepka stabla, kako ne bi graničari morali takva stabla tražiti »špananjem«. Požarno preventivne mjere predviđene su članom 27, uz prijetnju najtežih tjelesnih kazni i naknadu štete. O štetama na mladiku pri izvozu drveta vodi računa član 28, kao i o šteti, ako bi se za »privor« uzimala hrastova, jelova ili smrekova stabla.

Za čuvanje šuma zadužuju se članom 4. općine, a članom 5. predviđa se postavljanje šumarskog i čuvarskog osoblja, kojemu imaju pružati pomoć vojne vlasti.

Pitanje prijava šumskih šteta, vođenje postupka, izricanja kazne i pravo žalbe reguliraju članovi 30. do 34.

Kao treće »Waldmeister« Franzoni je predložio pet cjenika na panju, to jest šumsku taksu koja se od izrađenih ili procijenjenih asortimana ima uplatiti u vojnu blagajnu.

Prvi cjenik se odnosi na hrastovu oblovinu, drugi na bukovu, treći na brijest i javor, četvrti na smreku, jelu i bor i peti na grede ili bordunale smrekove, jelove i borove koji su u ovom cjeniku bili kvadratičnog, a i pravokutnog presjeka. Dimenzije su kod oblovine bile izkazane, dužina u hvatima te obod stabala u sredini dužine u stopama, dok je kod greda dužina izkazana u hvatima, a širina i debljina u palcima.

Najmanja je dužina kod hrastove, bukove, brestove, jasenove i javorove oblovine bila predviđena sa jednim hvatom, dok je kod smreke, jele i bora, s obzirom da se tu radilo o jarbolima, bila predviđena sa šest hvati, kod greda je najmanja dužina predviđena u cjeniku bila 5 hvati, jer je kraća roba bila svrstavana u »karo-građu«, te se od svakog »kara« naplaćivalo tri novčića na panju.

Taj cjenik drveta na panju, koji je prvi poznati za ove krajeve, možemo smatrati pretečom svih kasnijih cjenika šumske takse, a zajedno sa bakarskim tarifama čini osnov kasnijim senjskim uzancama za drvo iz 1891. godine, s tom razlikom što su bakarske tarife bile predviđene i za izvoz, pa su imale i cijene u lirama, dok su Franzonijeve tarife bile cjenik drveta na panju, a one koje su dogovorene sa baronom Gusićem bile su otkupne cijene za drvo preuzimano u drvne magazine. Navedena »karo-građnja« spominje se na strani 54. i u senjskim uzancama, to su jelove grede pod nazivom dupljaci, šestaci, petaci, četvrtaci, šestakinje, petakinje, mjernice itd., već prema dužini i profilu. Prema senjskim uzancama mogla se takva građa prodavati po kubnom metru, po mletačkoj kubnoj stopi, koja je imala 0,42 m³ ili po »karo-mjeri«, kod čega je šestak od 9,4 m. dužine i 17 x 23 cm. profila imao 2,5 »karo«, dakle kod tog sortimenta bi u 1 m³ išlo 27 komada ili 6,75 »kara«, za mjernicu od 5,5 m. dužine i profila 9 x 12 cm. trebalo bi za 1 m³ 17 komada, a kako je taj komad imao 0,5 »kara«, to bi u 1 m³ išlo 8,5 »kara«.

3. Da bi se mogla izvršiti eksploatacija i drveni materijal izvoziti na more, upozorio je Franzoni komisiju da treba izgraditi slijedeće putove: sadanju vlak u Stinicu, vlak u Lukovo, novi put od Konjske drage preko Krasna u Jurjevo, predloženu cestu za Senj, iz Drežnice preko Krmpota put u Senj, te stari put za Povile.

4. Franzoni predlaže da bi putovi bili široki 1,5 hvati sa dovoljno širokim zavojima, te skreće komisiji pažnju, kao i major Pierker, da će troškovi izgradnje putova biti vrlo visoki, što s obzirom na manju potražnju za drvom može rentabilnost eksploatacije dovesti u pitanje.

5. Pri određivanju otkupnih cijena za drvo ustanovljeno je da je cijenu teško odrediti, jer su troškovi dovoza različiti s obzirom na teškoće izvoza, pa se ostavlja da cijenu skladištar pogodi sa vozačima. Ukoliko se ne bi mogli složiti, neka vojno zapovjedništvo i šumski ured cijenu pravilno odmjere. Za obaranje stabala predlaže se cijena od 24 novčića po jednoj stopi oboda i predlaže se da graničari nabave pile iz Donje Austrije i da ih poduče u šumskom radu izvježbani radnici bakarskog kraja. Pri raspravljanju o taksi, koja će pripadati vojnoj kasi, ustanovljeno je da je ona niža od one u bakarskom dominiju, no da je to i opravdano, jer je izvoz u krajskim šumama teži, a u bakarskoj taksi da je uračunata i carina.

Dvorsko ratno vijeće, primivši te prijedloge nakon savjetovanja sa trgovačkim vijećem, donijelo je 6. VII 1765. rješenje da se pitanje izgradnje i popravka za sada odlaže, a isto tako i pitanje cijena, dok se instrukcije za šumarsko osoblje i šumski red mogu dati u tisak, čime su oboje i odobreni.

Samo odlaganje rješenja o izgradnji putova i magazina za drvo i otkupnih cijena za drvene sortimente u tim magazinima nije dugo trajalo, jer se već 11. X 1765. godine sastala mješovita komisija dvorskog ratnog vijeća i dvorskog trgovačkog vijeća na kojoj je konstatirano: da se već mnogo pregovaralo u prošlim godinama kako da se obustavi razvlačenje drveta iz vojničkih šuma, kako da se uredi cijene i podignu drveni magazini u Pagu i Senju. Nadalje je u zapisniku tog zasjedanja ustanovljeno da su čuvanju šuma, uređenju budućih sječina te trgovini drvetom udareni temelji, jer su prema izvještaju tršćanske intendature od 20. IV 1765. godine šume najvećim dijelom procijenjene i mapirane, postavljeni nužni šumari i lugari uz godišnji trošak od 3.750 forinti, da je za to osoblje donesena instrukcija i šumski red te da je sporazumom između senjskog kapetana barona Gusića i »Waldmeistera« Franzonija donesena tarifa za obaranje stabala i otkupna cijena za drvene magazine. Osim toga konstatirano je da te otkupne tarife nisu definitivne, jer ih ne prihvaća tršćanska intendatura, koja se boji da bi visokim cijenama drveta bila uništena trgovina, te da će se te cijene morati i onako mijenjati nakon izgradnje putova. Problem su i visoki troškovi za izgradnju putova.

Na tom sastanku je donesen zaključak: odluka od 1762. godine, da se trgovanje drvetom stavi u nadležnost samo trgovačke komore, neće se moći provesti u život, nego tu treba da surađuju trgovačke komore i vojno zapovjedništvo. Kraj takvog stanja trgovačka komora nema odakle namaknuti sredstva za šumarsko osoblje, što je već doseglo godišnji izdatak od 4.000 forinti. Prema zamisli te komisije vojno zapovjedništvo treba da se brine o što hitnijoj izgradnji putova, da ustanovi sječne i transportne pristojbe i da čuva šume, dok će se trgovačka komora brinuti o izgradnji drvnih magazina, a dobit iz toga posla da dijele napola. Za početni kapital dalo bi 10.000

forinti vojno zapovjedništvo, i to u vidu drveta, 10.000 forinti dala bi trgovačka komora, a u taj posao bi trebalo uvući i privatnike sa 5.000 forinti kapitala, s tim da se njima povjeri vođenje drvnih magazina. Za hrastovinu je predviđeno da bi bilo obavezno predavanje u drvene magazine, dok bi za ostale vrste drveta također bila ustanovljena cijena otkupa, kojom bi se mogli koristiti graničari, da se na taj način spriječi da ih privatni trgovci niskim cijenama oštećuju.

U smislu tih zaključaka, a na osnovu odluka carice Marije Terezije, izdalo je dvorsko trgovačko vijeće 5. XII 1765. godine rješenje tršćanskoj intendanturi da to provede u život, dok je dvorsko ratno vijeće 14. XII 1765. godine tu odluku dostavilo karlovačkom komandantu Beku da onaj dio koji se na njega odnosi provede u život i o učinjenom izvijesti.

Na temelju iznesenih podataka šumarskog inženjera Kosovića, koji su prikupljeni iz c. i kr. ratnog arhiva u Beču, možemo sigurno zaključiti da je nakon priprema izvršenih od 1764. godine, u toku 1765. godine, osnovan u Krasnu šumski red, koji je u sastavu Vojne krajine gospodario državnim šumama na teritoriju otočke i jednog dijela ogulinske regimente. Da je i predviđeno šumarsko i lugarsko osoblje bilo postavljeno, vidi se iz izvještaja tršćanske intendature o plaćama tog osoblja.

Propisi doneseni 1765. doživjeli su više izmjena, a naročito u vezi zakona od 1808, 1850. i 1860. godine koji su regulirali organizaciju Vojne krajine. Mora se međutim konstatirati da i nakon donošenja propisa iz 1765. godine i organizacije šumarske službe i unatoč strogim zapovjedima vojnih vlasti uništavanje i neracionalno korištenje šume nije prestalo. Za tu tvrdnju postoji više dokumenata, kako je to u svojoj studiji naveo Frančišković.

Gospodarenje državnim šumama bilo je pod kraj Vojne krajine uređeno prvim šumskim zakonom Austro-Ugarske Monarhije, donesenim 3. XII 1852, a na Vojnu krajinu primijenjenim 7. II 1860. godine. Taj zakon je sadržavao već sve odredbe koje imaju i današnji moderni zakoni o šumama, kao propise o gospodarenju šumama, o iznošenju drvnih proizvoda, o zaštiti od požara i insekata, o naknadi šumske štete i sankcijama za prekršitelje, o organizaciji šumarske službe i drugo.

Bitne promjene o gospodarenju sa šumama, koje su bile pod upravom šumskog ureda u Krasnu, zbile su se kad se pristupilo razvojačenju Vojne krajine. U drugoj polovici prošlog stoljeća bila je moć Osmanlijskog Carstva sasvim oslabila, a oslobodilački pokreti balkanskih naroda — srpskog, bugarskog i grčkog — bili su garancija da će turska vlast biti iz Evrope skoro eliminirana. Prema tome, Vojna krajina nije imala nikakav razlog za daljnji opstanak i Austrija je pristupila njezinom rasformiranju, s tim da se hrvatski dijelovi Vojne krajine vraćeni pod vlast hrvatskoga bana i sabora. Prvi je korak u tom razvojačenju učinjen donošenjem zakona od 8. VI 1871, kojim se otkupljuju servituti krajiških stanovnika na građevno i ogrjevno drvo, pašarenje i žirenje u državnim šumama. Tim zakonom je bilo određeno da se polovica državnih šuma u kojima su krajišnici imali pravo služnosti preda pukovnji, a druga polovica ostaje isključivo državna. Pri toj razdiobi ima se nastojati da državne šume budu što bolje zaokružene, a iz šuma koje ostaju pukovnji da se mogu krajišnici, s obzirom na udaljenost, što lakše trajno snabdijevati drvetom. Članom 6. spomenutog zakona bilo je propisano da dio šuma koji pripadne pukovnji mora po vrijednosti stvar-

no činiti polovicu šuma koje se dijele. Krajiška pukovnija je bila obavezna na potrajno gospodarenje, pa je stajala pod državnim nadzorom.

Daljnijim zakonom od 15. VI 1873. godine formirane su od šuma i šumskog zemljišta »imovne općine«, i to na teritoriju svake pukovnije jedna, tako da je uz naziv imovna općina nosila i naziv pukovnije.

Tako su na teritoriju Hrvatske formirane slijedeće imovne općine: otočka, ogulinska, slunjska, I banska, II banska, gradiška, brodska, petrovaradinska, križevačka i đurđevačka. Kao što vidimo, za ličku pukovnicu nije formirana imovna općina. Bila je naime česta pojava da šume koje su pripale imovnim općinama nisu činile stvarnu polovicu vrijednosti svih šuma, nego su bile manje vrijedne. Kako krajišnici ličke pukovnije nisu takav spor mogli ni putem suda riješiti, to nije došlo do formiranja ličke imovne općine, pa su poslovi za šume, dodijeljene ličkoj pukovnici, vodile državne šumarije. Svaka imovna općina imala je svoje birano zastupstvo, svoj odbor od pet članova, koji je pravno zastupao imovnu općinu i svoj gospodarski ured u kojem su šumarski stručnjaci upravljali šumama imovne općine. Krajišnici koji su imali pravo služnosti u državnim šumama zadržali su i nadalje to pravo u šumama imovnih općina i zvali su se pravoužitnici imovnih općina.

Na osnovu takve reorganizacije u Krasnu su po razvojačenju Vojne krajine osnovane dvije šumarije, jedna za šume imovne općine koja je uredske prostorije imala na mjestu sadašnje šumarije (bivša stara prizemnica), i jedna za državne šume sa prostorijama u zgradi u krasanskom Polju (sadašnja škola).

Pravoužitničko pravo je bilo izraženo izrazom »selište«. Ono je bilo nasljedno i moglo se dijeliti, no najdalje na četvrtinu. Pravo su stekli oni graničari koji su u vrijeme razvojačenja Vojne krajine pripadali graničarskoj obitelji, koja je izvršavala svoje obaveze u pogledu davanja vojnika, Time je provedena u život želja cara, istaknuta u proglasu upućenom krajišnicima prilikom razvojačenja Vojne krajine: »... krajiškom narodu za uzdarje za njegove požrtvovne vojničke službe i za budućnost zajamčiti ona prava i povlastice koje je isti i dotle uživao«. Osim krajiških obitelji pravoužitnici su bili mjesne, crkvene i školske općine. O pravoužitničkim pravima je bio sastavljen katastar. Drvo, pašu i žir dobivali su pravoužitnici prema tome kakve su bile mogućnosti pojedine imovne općine. Dobivali su to besplatno, ako su se iz drugih prodaja namaknula sredstva za porez i održavanje gospodarskog ureda, u protivnom slučaju naplaćivala se određena taksa, najprije za pašu i žirenje, a u krajnom slučaju i za drvo. Dobivanje drveta besplatno i uz pogodovnu cijenu bilo je zabranjeno, za kaznu morala se uplatiti puna cijena.

Neke imovne općine bile su vrlo bogate, kao na primjer brodska i petrovaradinska. Brodska imovna općina navodno je imala prije prvog svjetskog rata veći budžet nego ondašnja Kraljevina Crna Gora. Bogatstvo tih imovnih općina proizlazilo je iz prodaja starih slavonskih i sremskih hrastika, iz kojih je drvo na svjetskom tržištu bilo poznato pod imenom »slavonska hrastovina«. Višak novčanih sredstava koji bi se dobio prodajom vrijednog drveta ulagale su imovne općine u vrijednosne papire, koji su se zvali »nepotrošiva glavnica«. Od tih sredstava smjeli su se trošiti samo kamati. Ta institucija »nepotrošive glavnice« dokinuta je 1918. godine.

Za nas je interesantna još carska naredba od 2. VIII 1875. godine, kojom je formirana krajiška investiciona zaklada, koja je dobila novčana sredstva prodajom vrijedne hrastovine iz 30.000 kat. jutara izlučenih šuma u petrovaradinskoj i brodskoj imovnoj općini. U tu zakladu ulagale su kasnije gotovinu i druge imovne općine. Zadatak zaklade je bio financiranje izgradnje željezničkih pruga, cesta, zaštita od poplave, podizanje drugih gradnja, kao škola, i pošumljavanje krša. U vezi s ovim posljednjim formiralo je povjereništvo, koje je upravljalo zakladom, 1878. godine »Nadzorništvo pošumljavanje krša«, sa sjedištem u Senju. Zahvaljujući radu tog nadzorništva imamo danas znatan broj borovih kultura, podignutih sadnjom u bivšem krajiškom primorju, kao i stabiliziranu i pošumljenu Senjsku dragu.

Imovne općine i sve njihove institucije dokinute su 1941. godine, sve imovne šume pripojene su državnim šumama, a pravoužitnici izjednačeni s ostalim građanima.

Gospodarski ured za šume otočke imovne općine osnovan je u Otočcu, i on je gospodario preko imovinskih šumarija u Otočcu i Krasnu jednim dijelom šuma kojim je ranije upravljala šumarija Krasno do razvojačenja Vojne krajine. Državnoj šumariji ostao je centralni, udaljeniji, ali i vrijedniji dio šuma, dok je imovna općina dobila periferne šumske predjele.

U takvoj organizaciji dočekala je šumarija Krasno konac drugog svjetskog rata, te je nakon konačnog spajanja državnih i imovinskih šuma 1945.

Sl. 78. — Stara vojna karta sjevernog i srednjeg Velebita (stanje 1814).
U donjem planu područje sv. Ambroza i Suzane.

godine, Senjskog bila i Senjske dulibe šumariji u Senju 1951. godine te priključenjem krša od cesta Oltari—Jurjevo do jablanačke šumarije 1967. godine primila današnje svoje granice. Takav smanjeni opseg kraj dovoljno stručnog kadra omogućuje intenzivno i napredno gospodarenje šumama.

U razdoblju obnove zemlje poslije rata šumarija Krasno je odigrala veliku ulogu, ne samo da je dala građu za izgradnju onog što je u ratu porušeno nego je izvozom osigurala devizna sredstva za industrijalizaciju zemlje. Godišnji etati sicali su do 80.000 m³, a bile su česte izvanredne doznake jelo vine zbog općih potreba.

Kao naročito pozitivno treba istaknuti da je tek poslije rata šumarija Krasno uspjela ostvariti zamisao šumarnika Franzonija o izgradnji šumskih cesta.

Tako je u razdoblju od 1951. do 1954. godine izgrađena šumska cesta Klanac—Jagodovac, na koju je kasnije spojena cesta Vratnik—Jagodovac. Cesta Klanac—Jagodovac duga je 12'0 km te sa svojim priključcima dugim 16'0 km., od kojih je priključak za Jakovljevu vlakom izgrađen 1966. godine, a priključci za Abez u toku 1963. 67. i 68. godine, u cijelosti otvara šumski predjel Jelovac.

Cesta Oltari—Lomska duliba izgrađena je 1955—63. godine u dužini od 22'0 km i spojena na cestu Panoga—Lomska duliba, izgrađenu 1950—51. godine u dužini od 7'0 km.

Cesta Apatišan—Bevandinica izgrađena je 1948—53. godine u dužini od 9'0 km, a njezini priključci za Rainac, Jezera i Lom u dužini od 7'0 km sagrađeni su 1956, 61. i 62. godine.

Valja spomenuti i manje odvojke, kao Abelovica—Ledena draga, sagrađena 1951. godine u dužini od 3'0 km, Ledena draga—Begovača 1950—51. godine 6'5 km, Oltari—Rakita 1951. godine 3'0 km, Raskrižje—Krasno 1957. godine 5'0 km, odvojak za Goljak 1955. godine 3'5 km, kamionska vlaka u Lemić

Sl. 79. — Planinski motiv u Stirovači, veće šumsko radilište u sjev. Velebitu (foto Ml. Lončarić).

dolac 1960. godine 4'0 km, Turinski Krč 1965. godine 1'5 km, odvojak za Vučjak 1962. godine 2'5 km i dvije kamionske vlake u Krasansku dolinu 1967. godine u dužini od 2'5 km. Iz tih podataka vidimo da je poslije rata na području Krasna izgrađeno oko 100 km šumskih cesta, kojima kamioni izvoze drvene sortimente. Današnja vrijednost tih cesta iznosi preko 20 miliona dinara.

Zahvaljujući tim cestama omogućeno je s jedne strane korištenje drvene mase, koja bi inače u neotvorenim predjelima propala, a s druge strane smanjeni su uslijed kraćeg izvoza proizvodni troškovi, tako da više sredstava ostaje za unapređenje šumarstva.

Gospodarenje šumama šumarije Krasno vrši se danas isključivo na temelju odobrenih uređajnih elaborata. Šumarija je podijeljena u šest gospodarskih jedinica, i to: Nadžak bilo (sa Krasanskom dolinom i Jurinovicom), Lom, Zavižan, Jelovac, Kordinac i Svičko bilo.

Ukupna površina šumarije Krasno iznosi:	14.650 ha
od toga otpada na:	
a) uređene preborne šume	9.600 ha
b) neuređene kraške šume	500 ha
c) zaštitne šume	3.150 ha
d) degradirane šume i šikare	400 ha
e) šumsko zemljište (na kršu)	1.000 ha

O drvnoj masi daju se slijedeći podaci za šumariju Krasno:

	Jela	Bukva	Ukupno
Drvena zaliha m ³	1,245.000	1,466.000	2,711.000
Omjer smjese	0,46	0,54	1,00
Prosječan godišnji prirast m ³	21.900	28.600	50.500
Godišnji sječivi etat m ³	10.000	38.000	57.000
Intenzitet sječe (za 10 godina)	15%	26%	21%

Financijsko poslovanje šumarije Krasno odvijalo se uspješno, kako je to vidljivo iz niže navedenih podataka za posljednjih pet godina. Kao što znamo, iskorištavanje šuma nalazi se od 1960. godine u sastavu šumarstva, dok je ranije bilo u sastavu drvene industrije, a iz toga rezultiraju financijski pokazatelji.

	U 000 dinara				
	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.
Ukupan prihod	5.122	7.297	6.959	7.061	6.823
Troškovi poslovanja	3.162	4.432	3.599	3.712	3.415
Dohodak	1.960	2.865	3.360	3.349	3.408
Osobni dohodak bruto	1.596	2.520	2.978	2.991	2.956
Ostatak dohotka	364	345	382	358	452
Broj zaposlenih	226	252	224	206	199
Mjesečni neto osobni dohodak, prosječno po jednom zaposlenom (u din)	319	506	703	762	815
Amortizacija šuma u troškovima poslovanja	474	614	695	753	657
Investiciona ulaganja:					
tehničke investicije	148	203	575	871	880
biološke investicije	91	156	291	296	257

Iz svega ovoga vidimo da je uspjeh poslovanja šumarije Krasno sve povoljniji, a to se odražava u većim investicionim ulaganjima te stalnom porastu produktivnosti rada i osobnih dohodaka. Takvo kretanje uočljivo je naročito poslije 1965. godine, kada je privreda naše zemlje reformirana i za šumarstvo zacrtani bolji uslovi poslovanja.

U šumariji Krasno su danas zaposlena inženjera, 6 šumarskih tehničara i 20 radnika na poslovima šumskih poslovođa i čuvara šuma.

U ovom članku prikazani su samo neki značajniji događaji iz prošlosti šumarije Krasno, no nema nikakve sumnje da bogata povijest sjeverno-velebitskog šumarstva, koja je vezana uz Krasno, zaslužuje detaljniju obradu, pa smatramo potpuno opravdanim zaključak Radničkog savjeta Šumskog gospodarstva Senj, donesen na svečanoj sjednici 11. IX 1966. godine, da se ta povijest obradi, te je u tu svrhu oformljena komisija od pet članova.

LITERATURA

1. BOGOSLAV KOSOVIC: Prvi šumarski stručni opis i nacrt šuma na Velebitu i Velikoj Kapeli itd. Šumarski list 1914. godine.
2. Dr. ing. STJEPAN FRANCISKOVIC: Razvoj šumskog gospodarstva u zapadno-hrvatskom visočju, JAZU Zagreb 1965. godine.
3. ANDRIJA BOROSIĆ i Dr. ANTUN GOGLIA: Zakoni i naredbe tičući se šumske uprave i šumskog gospodarenja — Zagreb 1900. godine.

Zusammenfassung

DIE WIRTSCHAFTLICHEN VERHÄLTNISSE IN DEN FORSTEN DES NORD-VELEBITS IN DEN VERGANGENEN JAHRHUNDERTEN UND HEUTE

(Anlässlich der zweiten Jahrhundertfeier der Gründung des Forstamtes in Krasno)
von VLADIMIR SEVERINSKI

Der Verfasser beschreibt die günstige Lage des Ortes Krasno als Sitz der Verwaltung der Forste des Nord-Velebits. Die Konfiguration des Geländes ermöglicht den Zutritt zu den Forstgegenden im Norden von Krasno (Senjsko Bilo, Senjska Duliba und Jelovac) sowie auch in die Gebiete im Süden des Ortes wie Nadak Bilo, Apatišan, Lomska Duliba, Begovača und Stirovača. Dank dieser günstigen Lage wurden von dem Gebirgssattel Vratnik in der Richtung nach Süden durch Krasno mehrere Strassen im Ziele der Ausnützung des Holzvorrates gebaut.

Auch die Strasse von dem Hafen Jurjevo bis nach Otočac geht durch Krasno und dient zur Ausfuhr der Walderzeugnisse auf den inn- und ausländischen Markt.

Wegen der besonders günstigen Lage von Krasno errichtete vor zwei Jahrhunderten das Generalkommando der Militärgrenze in Karlovac in diesem Orte eine Forstverwaltung für die kaiserlichen Forste. Es wurden Waldbereiter und Forstleute angestellt, die aus der Militärkasse ihren Gehalt erhielten. Für alle Forste wurden Grundrisse entworfen und auch Waldordnungen und Anleitungen verfasst.

Die Forstverwaltung blieb unter dem Militärkommando bis zum Jahre 1873, als es zu einer Teilung der Wälder auf staatliche und Vermögensgemeinden kam. In Krasno wurden zwei Forstämter gegründet.

Die ersten Arbeiten in der Forsteinrichtung fanden erst am Ende des vorigen Jahrhunderts statt, sie wurden in diesem Jahrhundert fortgesetzt bis zu den heutigen Tagen, in denen eine rationelle und intensivere Forstwirtschaft durchgeführt wird.

Dem Bau der Waldstrassen wird auch heute eine besondere Aufmerksamkeit erwiesen um ein Senken der Produktionskosten zu erreichen.

Die Forstverwaltung Krasno mit ihren Wäldern bildet nicht nur eine Unterlage für das Wirtschaftsleben des Ortes sondern auch der ganzen Gemeinde Senj.